

## קובץ של הסכמות והקדמות על ספר מי מנוחות למהדורא קמא

### הסכמות הרבנים

הסכמת עטרת ראשנו וצפירת תפארתנו, מורינו הרב הגאון המפרסם  
בכל קצווי תבל וים רחוקים, תורה יבקשו מפיהו משפטים וחקים, ראשו  
לציון כקש"ת יש"א ברכה מלך ביופיו חי וקים אמן נצח סלה ועד:

אנא נפשאי ראשון לציון החתום מטה, עיני ראתה את ספר הבהיר מי מנוחות,  
והשביע בצחצחות, דרושים נחמדים ונאים, אבני שהם ואבני מילואים, אשר הורו  
עשתונות אדם המעלה, נר המערבי ומעטה תהלה, הרב הגדול, מעוז ומגדול, כקש"ת  
המלאך רפאל בירדוגו זלה"ה, הן בעודנו חי - תהלתו מלאה ארץ, גבור עומד בפרץ,  
דרשה ארי דרושים נחמדים מזהב ומפז רב, ידיו לו רב, ויכונן אותם על חמשה חומשי  
תורה, למועדים ולרגלים וניחום אבלים אמרת ה' טהורה, וישפוט בצדק דלים, משפטים  
ישרים, משיב שואלחו דבר תשובה מאהבה תשובה נצחת, והלכה רווחת, וכל ימיו של  
אותו צדיק היה משתוקק מי יתן ויכתבו מליו על ספר, להיות שפתותיו דובבות בקבר  
בעידן דלימרו משמיה אמרי שפר, והן בעון נתבקש בישיבה של מעלה הרב המחבר  
ז"ל וכתביו הקדושים נגזרים עד היום הזה, אשר האיר זרח גברא דשפיר חזי, מעלת  
החכם השלם והכולל, מילידי המערב הנהו, כה"ר רפאל פימינמטה הי"ו, אשר נפשו  
איוותה לזכות בדבר מצוה, וטרח ויגע והזיל זהב מכיסו והוציא לאור ספר משפטים  
ישרים אשר הורה זקן בימי חלדו, וכביר מצאה ידו, והנה כעת עוד ידו נטויה להוציא  
לאור שני חומשי תורה בראשית ושמות מספר מי מנוחות הנז' במילי דדרשא, עביר  
פרישא, ושאל שאל האיש לסמוך את ידי עליו להביאו על מכבש הדפוס לחלקם ביעקב  
ולחפיצם בישראל, ובראותי כי ראוי והגון הוא להוציא לאור לזכות את הרבים, יראי  
ה' ומצדיקי הרבים, סמכתי את ידי עליו ואנא דאמרי ליה איישר, חזק והיית לאיש,  
וה' עמך גבור החיל להוציא לאור תעלומה, תורת ה' תמימה, ויברך יעקב להמשתדל  
הנוכח, יראה זרע יאריך ימים, ובכל אשר יפנה ישכיל ויצליח, כן יהי רצון אמן:

את אחי אנכי מבקש, נדיבי עם אלקי אברהם בכל מקום שהם, ה' צבאות יגן  
עליהם, חזקו ידיים רפות, ידי המשתדל בדבר מצוה הנז', בנדבה הגונה סלעין דינרין,

לגמרה אל המלאכה שלשה ספרים, ויקרא במדבר ודברים, וראוים לברכה גבירי ושועי  
 ושרי ישראל אשר תמכוהו בימין צדקם, איש איש לפי מהללו הנקובים בשמותם,  
 במדב'ר קדמו'ת להמשתדל הנזכר נרו יאיר, וכל המחזיקים בידו ישאו ברכה מאת ה',  
 יהי שלום בחילם, ופועל ידם תרצה, כריח אשה, לכל אשר יפנו ישכילו ויצליחו וה'  
 עמם, כן יהי רצון אמן:

ובכן זאת מאתי, חוקה חקקתי, גזרה גזרתי, לכל יקרב שום בר ישראל להשיג גבולו,  
 מיום הנזכר מטה ועד משך עשרה שנים רצופים. ושומע לי ישכן בטח ושאנן מפחד  
 רעה, ועליו תבוא ברכת טוב החיים והשלום. ועל דבר אמת חתמתי שמי בעיר הקודש  
 ירושלם בנויה, קרתא דשופריא, מקוה רחמי אל יבנה גדר הדחוייה, כי יד אל רמה לא  
 תקצר:

הצעיר יעקב שאול אלישר ס"ט.

בא סימן יש"א ברכ"ה הי"ו.

(מקום החותם)

הסכמת עטרות ויעזר שני המאורות הגדולים, ראשון בקדושה, מעלת מורינו הרב הגדול ר"מ ור"מ בעה"ק טבריא ת"ו כקש"ת אהרן אללחדוף יצ"ו. ומשנהו כסף הרב הגדול ראש אב בית דין מקודש כקש"ת חביב חיים דוד סתהון יצ"ו, אתה ה' תשמרם, אמן נצח סלה ועד:

קול זריח זרויח, ראו הביא לנו יקר רוח, איש תבונה ידיד ה' וידידנו, וכל מחמדינו, מעלת החכם השלם והכולל כה"ר ר' רפאל פימיינטה הי"ו, ועלה האיש ההוא מעירו, ויטוש משכן של"ו, דרך ובא לו, לבא חמ"ד זו טבריא אוה למושב לו, אתא ואיתי בדיח ספר משפטים ישרים תורת אדם המעלה, נר המערבי ומעטה תהלה, מעלת הרב הגדול, מעוז ומגדול, ר"מ ור"מ בעיר תהלה מקנאם כקש"ת המלאך רפאל בירדוגו ז"ל אשר בזעת אפו, ויגיעת כפו, בחיותו בעיר מולדתו ערי המערב, נדבה רוחו אותו והוציא לאור על מכבש הדפוס מכיסו וממונו, הנה היא ברחובות תתן קולה, כי טוב סחרה, לכו חזו מפעלות, תהלתו מלאה ארץ דנפיש נהוריה כמה מעלות, משיב לכל שואל כפי רוחב בינתו, צלל במים אדירים להוציא דין אמת לאמתו, וה' עמו מלמד שהלכה כמותו, ישמח צדיק:

קול אומר נאים הדברים, מפיו לפידים יהלכו מאירים ומוזהירים, ויהי עיר לבו כלב האריה, ותנח עליו הרוח אורייתא יתבה ליה לאשה, קדשוהו שמים קדושי תורה, ויראת ה' היא אצרו חסידא ופרישא, וכל אשר העלה בחכמתו, ורוחב בינתו, אסף וקבץ איש טהור ספרא נהר שפתותיו שושנים, תורת אמת היתה בפיהו, חקים ומשפטים ישרים כשמו כן הוא, ישרים ונכוחים יקרים מפנינים, מאיר עיני חכמים, לנחותם הדרך דרכה של תורה, נודע שמו בשערים אמרו צדיק:

קול מריים ויהי בהרימ"ו, חלב"ו ודמ"ו, להוציא לאור חמדה גנוזה כתבי הקודש גנוזים, גל של אגוזים, האיר השמש בצאתו יקר רוח איש תבונה, וכל מעשהו באמונה, מנכבדי ויקירי ונדיבי המערב, שמו כשם רבו, ובקרבו ישים אור בו, יצ"ו ואזר כגבר חלציו והרים מנה יפה, כל הנותן בעין יפה, מנה אחת אפיים, בעד הוצאת הדפוס הספר הקדוש הנזכר בכפלי כפלים, כי הרחיק נדוד להדפיסו בעיר קראקא יע"א, והזיל זהב מכיסו וממונו דהבא פריכא על חד תרי, והוא לא ידע כי הדפוס הנה הוא בנמצא בעה"ק ירושלם, בערך השנה ולא במחיר רב זהב פרוזים, ועם כל זה לא פשט את ידו לנדיבי עם ח"ו כי חננו אלהים עושר וכבוד, ומהמתנדבים היה בעיר מולדתו לחזק ידים רפות וברכים, להריק נדבתו לכל שד"ר הבא מארבע ארצות החיים, והוא שיש ונעלם, ובנדיבים יתקלם, לעשות נחת רוח לאותו צדיק להיות שפתותיו דובבות בקבר, בעידן דלימרו הלכתא משמיה עוד זה מדבר, ולמנוחת מר אביו היקר ונעלה חכם

יתקרי כה"ר שלמה נוחו עדן ואחיו היקר ירא אלהים יוסף תהלות נוחו עדן, זכותיה דהרב המחבר תסתירם בסתר עליון ותנצב"ה. ועוד לו בכתובים להעלות על מכבש הדפוס את הספר הזה, ספר מי מנוחות אשר מחזה שדי יחזה, בו דרושים נחמדים, לניחום אבלים ומועדים, ורגלים הם נצמדים, על חמשה חומשי תורה, זכה וברה, אשר דרש ברבים, דברים נכוחים למבין וטובים. אך לעתות כאל אשר הופיע ויתא ידידינו המשתדל בדבר מצוה הנזכר לעיה"ק חמ"ד זו מבריא, הזמן בגד ואיננו עמו כתמול שלשום להוציא מחשבתו אל הפועל כאשר זמם מכיסו וממונו, וההכרח לא יגונה כי הודיע בשער בת רבים דאגה בלב איש להחזיק במעווז, אשריהם ישראל לא זו מחבבה וימלאו את ידו, העשיר לז' ירבה דינרין סלעים הנה הנם כתובים על ספר הישר בהקדמת ידידינו המשתדל הנזכר יצ"ו, זכרה להם ה' לטובה ויבורכו מפי עליון בברכה המשולשת, וזכות ארץ ישראל מקודשת, והצדיקים אשר בקרבה, כחומה נשגבה, יהיו למגן וצינה בעדם לטוב להם ולבניהם כל ימי עולם, כי אתה תברך צדיק:

קול שועת אביון משוע, כי אין הקומץ משביע, לבוא עד גמירא, להוציא לאור חמשה חומשי תורה, הגם כי חצי ההוצאה ואת היותרת היתה מכיסו וממונו, אף כי הזמן איננו עמו, ומה שהרים בקומצו עם מה שהתנדבו נדיבי עם אלהי אברהם החקוקים עלי גליון במדב'ר קדמות, הנה הוציא לאור את ספר בראשית ושמות, ובטח כי ישראל קדושים, ואשר התנדבו יתנו ויחזרו ויתנו, כי אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה, חמשה חומשי תורה, וצדקתם עומדת לעד קרנם צפון לעולם צפון, ופירותיהם עתה הם להם, ישבעו מהם כל טוב, ויאמר אדם אך פרי לצדיק:

קול תודה ברוך אלהים אשר לא עיב חסדו ויקם ה' לו איש הבינים, הנמצא כזה, אגב דוחקא ויתן לכסף מוצא בזו"י ובזו"י דבזו"י, להוציא לאור תעלומה להביא אל גנוז, לפעלא טבא אמרינן איישר, ראוי לברכה ידידינו המשתדל זך וישר, מצוה זו נקראת על שמו כתובה על ספר הישר, ויתן לך משאלות לבך זרע ברוכי, חיי אריכי, ומזוני רויחי, ובני סמיכי, ובתים מלאים, אבני שהם ואבני מילואים, ואתם ישראל קדושי עליון לקוח את ספר התורה הזה, בזו כסף בזו זהב הנהו זווי, וכולי האי ואולי תהיה לו ארוכה לברך על המוגמר שלשה ספרים, ויקרא במדבר ודברים. וזאת חובתינו ונעשנה, אזהרה שמענו לבל יקרב איש זר להדפיס את הספר הזה כדמותו או באיזה שנוי, מהיום ועד עשרה שנים, והעובר על זה קים ליה בארור מסיג וכו'. ושומע לנו ישכון בטח ושאנן מפחד רעה, ועליהם תבא ברכת טוב, ישבעו כל טוב. ואנו ליה עינינו, תכון תפלתנו, ימהר קץ הגאולה, לשה פוורה, וחיי יורה גואל, משיח לישראל, תרוממנה קרנות צדיק:

הלא כה דברי עמוסי התלאות בצוקי מבריא, רועי צאן קדשים העם אשר בחר לו יה, הבאים על ההתום לכבוד הרב המחבר זלה"ה, ולכבוד ידידינו המשתדל לזכות את הרבים יצ"ו, בחודש זיו דהאי שתא יהי עליכם פתרה לפ"ג, ומעתירים בעד כל קהל ישראל עתרת החיים והשלום:

**אהרן אלחדיף ס"ט.**

**חביב חיים דוד סתהון ס"ט.**

(מקום החותם)

(מקום החותם)

הסכמת עמרת ראשנו מורינו הרב הגדול רב משרשיא, בקש"ת  
**שלמה רחמים אבולעפייא יצ"ו ה' אתו את הברכה:**

פרי עין הדר, בקודש נהדר, אור נגה כשימשא בסיהרא, הדא מרגניאא טבא מטה  
עז מקל תפארה, מאמר החכם השלם והכולל כמהר"ר **רפאל פימיניטא** הי"ו, ובידו שני  
ספרים נפתחים תורת אדם המעלה מעלת הרב הגדול, מעוז ומגדול, מפרסם בקדושתו  
וחסידותו, נר המערבי ר"מ ור"מ בעי"ת **מקנאם יע"א**, בקש"ת **המלאך רפאל בירדוגו**  
זלה"ה. ויצא הראשון ספר **משפטים ישרים** אשר הוכיח במישור להשיב לכל שואל  
כפי רוחב בינתו ועומק עיון שכלו, ידיו רב לו, כרב גדלו, וכבר יצא לאור תעלומה,  
תורת חכם מקור מים חיים עמו עז ותעצומה, על ידי איש הבינים, פרי צדיק (רפאל  
פימיניטא יחיה) המשתדל בדבר מצוה הנזכר, אשר הזיל מכיסו כסף כסף ריבה, להוצאת  
הדפוס מפני חומר שבה, מבלתי לקבל סעד וסמך מנדיבי עם כי היה בחוסן תקפו זהבו  
וכספו, והן עוד לו בכתובים, ספר **מי מנוחות** דרושים נחמדים על חמשה חומשי תורה  
אשר דרש ברכים. ולעשות נחת רוח לאותו צדיק רב המחבר ז"ל, הזיל עוד זהב מכיסו  
להוציא לאור גם את השני, אף כי הזמן איננו עמו כתמול שלשום מיום בואו אל הקודש  
חמ"ד זו מבריא ת"ו. אך דא עקא כי ההוצאה מרובה, כספא ודהבא, ואף כי נדיבי עם  
אלהי אברהם החזיקו במעוזה כל אחד לפי מהללו, העשיר לו ירבה כברכת ה' אלהיו  
אשר נתן לו, אין הקומץ משביע, לשליש ולרביע, לברך על המוגמר חמשה חומשי  
תורה, אמרת ה' טהורה. ולכן הנה כעת תורה יוצאה בהינומא, שני ספרים נפתחים  
**בראשית ושמות תורת ה' תמימה**, ובטח כי ישראל קדושים בראותם את המפעל  
הכביר הזה אשר פעל ועשה ידידינו המשתדל בדבר מצוה הנז, וכל פונתו לשם שמים,  
יגע וטרח והתנדב מלא קומצו לכבוד אותו צדיק להיות דובבות בקבר שפתותיו, בעידן  
דלימרו משמיה הלכותיו ודרשותיו, איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק, להריץ

אליו צרורות כספיהם לברך על המוגמר שלשה ספרים, ויקרא במדבר ודברים. ואנא דאמרי ליה איישר, ותומכיה מאושר, והנה ברך לקחתי לשמו הטוב, והיית רענן כגן רטוב. ה' אלהיך ירצך, וברכך והרבך, והיית אך שמח, שקט ובוטח, וכל המתנדבים בעם, את הסלע'ם, אני אברך כי ירבה כבוד ביתם, ואבני נזר מתנוססות על אדמתם, הון ועושר בביתם, וצדקתם עומדת לעד. וזכות הרב המחבר יגן בעדם, ויהי כזית חודם, ונשמתו העדינה תעלה ותנוח עז חביונך, לבקר בהיכלך, תמצא קן לה אהלי אפדנך, ליזכר עולם יהיה צדיק:

הלא כה דברי עמוס התלאות בצוקי טבריא ת"ז הבא על החתום בחדש זיו שנת שלום לך ושלום לעוורך כי עזרך ה' אלהיך לפרט קטן, ושלום:

הצעיר שלמה רחמים אבולעפייא ס"ט

בן אדמו"ר ועט"ר רב חנ"א ז"ל

(מקום החותם)

הסכמת הרבנים המובהקים, מלאים זיו ומפיקים, ראשי ישיבת כתר תורה  
תכב"ץ, אשר תורתם נוגהת בעיה"ק טבריא ת"ז:

מה נכבד היום בהגלות, האי ספרא נה"ר שפתותיו שושנים מר ואהלות, לכו חזו מפעלות, תהלתו מלאה הארץ דנפיש נהוריה כמה מעלות, רב תנא הוא אריא דרביע, וכבר יצא מוניטון שלו בעולם מומחה ופקיע, מעלת הרב הגדול, מעוז ומגדול, נר המערבי, אריה דבי עלאי, מקמאי דקמאי, האדם הגדול בענקים, הרב דומה למלאך ה' צבאות, למופת ולאות, מר ניהו רבה כקש"ת כמהר"ר רפאל בירדוגו זצוק"ל, וכבר נודע שמו בשערים בספרו הנכבד משפטים ישרים, הרואה אומר ברקאי וברק בן אבי נועם, גבוה מכל העם, אחת דת'ו לאמ'ת אמת לאמתו, וה' עמו שהלכה כמותו, ואפריון נמטייה לאיש המעלה, לשם טוב ולתהלה, רחים ומוקיר רבנן, ואיהו גופיה צורבא מרבנן, מעלת החכם השלם ידידינו נטע נעמן, צנצנת חמן, הן גביר, דגמיר וסביר, כמהר"ר רפאל פיימינמה נר"ו, אשר הן בעודנו תושב חוץ לארץ נדבה רוחו רוח טהורה להזיל זהב מכיסו, לעשות רצון צדיק וחפצו, וכאשר זמם לעשות לא אחר הנה"ר להוציא מחשבתו לפועל, ישלם ה' פעלו. ועתה מזה ימים כבירים עלה לשכון כבוד בארצנו, נכספה נפשו נפש לו מתוארה, למען דפוס האי ספרא, נה"ר נה"ר דעה ספר מי מנוחות חרות על הלוחות, שם שת חכמה בטוחות, דרושים נחמדים על התורה,

חכמה מפוארה, כָּלֶם ברים ורצויים, מכל סיג נקיים, והוא על סדר הפרשיות מדי שבת בשבתו, דבר דיבור על מתכונתו, כל חיד שטועמו אומר ברוך שחלק מחכמתו. אך אהה, כי לא נעלם גודל צער הפרנסה השרויה בצוקי טבריא, לכן לא היה יכול להוציא מחשבתו לפועל כאשר עשה בראשונה בהיותו בחוץ לארץ, רק חיבת הקודש היא אלצתו לכתוב לאחינו ושרינו שבגולה, גבירי נדיבי ושועי אחינו בני ישראל להיות לו להדר עזר בהדפסת הספר היקר הנזכר. וברוך ה' אשר לא השבית לנו גואל יראי ה' וחושבי אוהבי התורה ולומדיה לא זו מחבבה, שלחו לו איש איש כפי מתנת ידו, לתמכו ולסעדו. ואליכם אישים, ישראל עושי חיל, חושו לקוח את ספר התורה הזה, בוזו כסף בוזו זהב מבעי ליה לזרוז, כדי לברך על המוגמר שארית החמשה חומשי תורה, ליהודים היתה אורה, ויכולה המצוה הזאת שתגן אלף המגן בעד כל אשר באהלם, הון ועושר בביתם צדקתם עומדת לעד. ולאיש אשר אלה לו, יבורך גבר מפי עליון, והיתה לו ולבניו, צדק אזור מתניו, יפקדהו האלהים יתברך בבנים זרע של קיימא, נטיעות דומות לשרשים, קדשי קדשים, וחיי אריכי ומזוני רויחי, יראה זרע יאריך ימים, וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבהו, כן יהי רצון אמן:

הלא כה דברי ראשי חכמי ורבני ישיבת "כתר תורה" תכב"ץ ח"ש לכבוד התורה ולומדיה בעיר הקודש טבריא ת"ו בחדש אייר, כאן שנה צדיק כתמר יפרח לפ"ק. המעיתרים בעד אחינו שבגולה עתרת החיים והשלום:

הצעיר יעקב ואעקנין ס"ט

הצעיר יוסף גיגי ס"ט

הצעיר מכלוף שמרית ס"ט

הצעיר יאודה מלידאנו ס"ט

הצעיר יעקב חי זריהין ס"ט

הצעיר אברהם אכסאם ס"ט

הצעיר משה מאיר אליקים ס"ט

## הקדמת המשתדל למהדורה החדשה

התשס"ח לפ"ק, מאת המשתדל והמוציא לאור בס"ד, נין ונכד להרב המחבר.

ישמחו החכמים ויגילו הצדיקים, יעלו הפשטנים וירננו הדרשנים במהדורה זו החדשה של הספר הקדוש הזה, מחזה שדי יחזה, מי מנוחות על התורה לאמ"ז המלאך רפאל בירדוגו זצוק"ל וזיע"א, אשר רבות בשנים אול מהשוק ורבים אומרים מי יראנו טוב, אין טוב אלא תורה, תורת אמת היתה בפיהו, וכבר קילסוה רבותינו שבירושלים תובב"א, ובראשם הראש"ל הגאון רבי יעקב שאול אלישר זלה"ה, בהקדמתם למהדורה הראשונה.

וכעת זָפְנוּ ה' יתברך לברך על המוגמר, תורה מפוארה בכלי מפואר, לְקִים מצות זה אֵלֵי ואנחנו, ובפרט כאשר עד כה היה הלמוד בספר קשה, בהיות סגנון הגאון הקדוש אמ"ז הרהמ"ח זלה"ה קצר ותמציתי, תוכו רצוף ראשי תיבות וקצורי דרך לרוב, באשר - ככל הנראה - לא עלה על דעתו ז"ל להדפיס את הספר כמתכונתו, ככתבו וכלשונו, כאשר נראה מאיזהו מקומן שלא הקפיד על כללי הדקדוק והתחביר ועל לשונות הפסוקים שהביא בחבורו שיהיו מדִּיקִים כלשון הפסוק ממש, אלא כתב לפום ריהמא את חֲדוּשָׁיו וביאוריו עם לשונות הפסוקים ודברי חז"ל שהיו אצורים בזכרונו, ומשם - אנב - נִפְרַת בקיאותו העצומה בתורה בכלל ובתנ"ך בפרט בעל פה ממש, וכי הוא היה גם נאה מקיים את שהיה נאה דורש ללמוד בעל פה (עין ספרו רב פנינים בדרוש לשכת כלה) וכל זאת מחסרון הדפוס בשער מקומו בימים ההם, ועל כן רשם את חֲדוּשָׁיו למשמרת מבלי עריכה והכנה לדפוס, מה גם שכדבריו בהקדמתו ז"ל הוא העדיף יותר את העסק בש"ס ובפוסקים, ולא פנה אל הדרוש אלא רק כדי לזכות את הרבים הזקוקים לחלק זה של התורה.

וזו לשונו שם: "ואמת אני, כי מעודי רחקתי עצמי מלהתעסק בחלק הדרש, כי באולי - מפני הדחק - נצטרך להתעסק במה שהרחקנו, וטוב יותר העסק במשנה וש"ס ופוסקים ובארבע אמות של הלכה שיש לו להקב"ה בעולמו. אך מפני הלחץ - זה הדחק - כי יבא העם לדרוש אלהים בשבתות ובמועדים שנתנו לישראל לעסוק בתורה, ובזמנים מיוחדים, יצטרך האדם להאיר עיני ההמון בחֲדוּשֵׁי תורה ובמילי דאגדתא...".



ותקותינו שהמהדורה החדשה על שלל חדושיה ותקוניה, (בגון פתיחת ראשי התיבות ותוספת הפסוק והנקוד במקומות הצריכים, ומראי המקומות<sup>1</sup>, וההערות, והרחבת דברי הגהמ"ח זלה"ה בתוך סוגריים מרובעות בגוף הפירוש במקום שקיצר בלשונו כדרכו בקודש, והבאת לשונות המקרא המדיקים (כאמור: לעתים רחוקות שנה המחבר תיבה אחת כגון: במקום לכתוב "מן זה" - כתב "מוזה" וכו'), והעתקת לשונות מאמרי חז"ל כמתכונתם בכמה מקומות שראינו שהדבר נחוץ להבנת הענין או להעשרת הידיעה ומוסר ההשכל, וכן הבאת מקורות למליצותיו כאשר פעמים שמשפט אחד שכתב נבנה מכשלישה או ארבעה חלקי פסוקים הפזורים במרחבי התנ"ך), תעודד את הלומדים לקרבה אל המלאכה, ללמוד וללמד ולהתענג מזיו תורת רבינו הגהמ"ח זלה"ה, גם לרבות ממוסר השכל ויראת ה' מהורה הנובעת ממקור מהור.

והנה לספר מעלתו וגדלתו וכל מעשה תוקפו וגבורתו של רבנו הגאון המחבר זיע"א היה אך למותר בדורות שלפנינו, כאשר שמו הגדול היה מפרסם ותהלתו מלאה הארץ. אלא שעבור בני דורנו, דור פיזור גלויות וכינוסן, יש לקיים מה שנאמר (תהלים מח יח): "למען תספר לדור אחרון בנים יולדו", ולתאר מעט מעוזו ונפלאותיו של אותו צדיק, כדי שהמען בספר יקיים בזה מצות "והיו עיניך רואות את מוריד" (ישעיה ל ב), ויהיו דבריו נשמעים ונעשים, וכמ"ש רבנו זלה"ה בעצמו בפירושו למסכת אבות (פ"ב מ"י) הובא בספר הקדוש הזה (סוף פרשת תזריע) וז"ל: הוא ה' מונה שבחן וכו', להודיענו מעלתם, ולזה יזהר בדבריהם ומוסרם שזכר לקמן, כי לפי מעלת האומר - יקבלו דבריו. עכ"ל.

הגאון המחבר נולד בשנת התק"ז בעוב"י עיר של חכמים ושל סופרים מקנא שבמרקו, לאביו הגה"ק רבי מרדכי זיע"א בעל שו"ת דברי מרדכי, דורש טוב, ועוד, אשר רבנו מזכיר מביאוריו בזה הספר, שהיה נצר לשלשלת יוחסין של רבנים גאונים וצדיקים מדורי דורות, מעתיקי השמועה ורועי ישראל שגלו מספרד בשנת מזר"ה ישראל, ומשם ומעלה חוברים מגזע ישי מצאצאי דוד המלך ע"ה, כפי שנתפרסם ב"קר סהדותא' להגאון רבי משה פארדו זצ"ל מעיר נוא-אמון, ובו העיד אשר ראתה עינו מגילת קלף עתיקה שבה נכתב יחוס המשפחה עד לרב בוסתנאי גאון, שהתייחס לזרובבל בן שאלתיאל שהיה מזרע דוד המלך ע"ה כמבואר בספר דברי הימים (א פ"ג פס' יט) ועל המגלה חתומים בתי דין שבכל דור המקימים חתימות קודמיהם, ומכללם הגאון הנודע רבי משה אלעזר זצ"ל.

1. שלצרכם נעזרנו רבות ב'פרויקט השו"ת'.

גם מסימרא דנוקבא היה רבנו המחבר מיוחס לסבו אבי אמו הגאון המפרסם רבי משה בירדוגו זצ"ל, בעל ספר 'ראש משביר' שפטה על הש"ס, ושור"ת דברי משה, וביאור כנף רננים על התורה, אשר רבינו האור החיים הקדוש היה לו לתלמיד-חבר ואהבו כנפשו, ובספרו אור החיים פרשת דברים בפסוק "שמוע בין אחיכם" (דברים א' טו) מתאר אותו בזה הלשון: "חכם גדול חסיד וגדול בישראל חביב עלי כרוחי הרב רבי משה בירדוגו זלה"ה, ובספרו 'חפץ ה' על מסכת שבת (דף י') כתב עליו בזה הלשון: "ואם הייתי מספר גופא דעובדא של הפירוש הזה, ממש רוח הקודש הופיעה, ונתכוונו לו בהיסח הדעת בבית הכנסת אני ואחי הגדול, גדול החכמים הרב ר' משה בירדוגו שיחיה, אשר נפשי קשורה בנפשו". עד כאן. גם בספר 'שם הגדולים' למרן החיד"א זצ"ל (מערכת ספרים ערך משביר) כתב בשם רבו האור החיים הקדוש, שהיה מפליג בשבחיו ביושר עיונו בעומק העיון.

כבר מנערותו נפך על רבנו כי לגדולות נוצר, ונצני גאונותו נתגלו בדרשתו לפקידת החודש לאביו הגדול, ברוב חריפות ובקיאות ויראת ה' טהורה, והוא כבן חמש עשרה שנה בלבד (עין ספרו רב פנינים עמ' ש). בילדותו למד תורה מתוך הדחק לאור הנר והלבנה בחשק עצום, וכבר בצעירותו חדש שפטה על מסכתות הש"ס, ולחלק מהדושי זכינו בספר הגדול 'שרביט הזהב' ב"ה, שיצא לאור בשנת התשל"ה על ידי נינו הרה"ג רבי רפאל בן רבי אברהם בירדוגו זלה"ה - מלפנים ראב"ד מקנס, ואח"כ רבן של קרית-חיים וקרית-שמואל. הדושי מצטיינים בישרותם וחריפותם, והם היו לחם חוקם של הישיבות הקדושות במרוקו מקדמת דנא, וכפי שהעיד בגדולו הגאון המפרסם רבי יוסף מישאש זלה"ה רבה הראשי של חיפה בהקדמתו לספר הנ"ל, וזה לשונו הזהב:

"אזכרה ימים מקדם בהיותי בחור ישיבה אצל אדמו"ר הקדוש חסידא ופרישא כמוהר"ר חיים בירדוגו זצ"ל, בכל יום ויום אחר גמר הסוגיא, היה אומר לנו: הב הב את ספר שרביט הזהב, שכל דבריו קצרי אומר ומלאי תוכן, וחייבים להתעניין בהם להוסיף חכמה וחיידוד המח. וכן היינו עושים על המסכתות שחבר הגאון האדיר המפרסם נר ישראל וקדושו, נזר אלוהיו על ראשו, צדיק יסוד עולם, המפרסם ברוב ספריו על מקצועות התורה שבכתב ושבעל פה, ועל כל תקנותיו להחזקת הדת והיהדות והמדיניות, הידוע בפי כל חכמי ישראל ורבניהם שבדורו ושארוריו עד עצם היום הזה ועד בכלל לשם המלאך הקדוש כמוהר"ר רפאל בירדוגו זצוקל"ה. והספר הקדוש - מרוב חביבותו לכל הישיבות הגדולות והמפורסמות במרוקו - הם כלם מעתיקים אותו.... עכ"ל. אנכי יצוין כי לפי גירסא אחת, שם הספר 'שרביט הזהב' רומז על שם המשפחה, כי 'בארא דוגא' בפורמוגזית היינו 'שרביט הזהב', לרמז על מוצא המשפחה שהוא מדוד המלך.

בקיאותו יוצאת הדופן של רבינו בכל מכמני התורה באה לידי בטוי ביתר שאת בחבורו הנוכחי אשר בו לא הניח זווית ופנה במאמרי חז"ל, גם לרבות במדרשים שאין יד הכל ממשמשת בהם, ואותם הוא מצטט בעל פה ממש כמעט מלה במלה כאשר נוכחנו במהלך הההדרה. לדוגמא, בהביאו מדרש בלועי קורח (כ"ב עד) בפירושו לפרשת קורח, הוא מצטטו מהזכרון כמעט כלשונו, ואילולי כמה מלים שלא באו כלשונם במקור, נתן היה לחשוב שהעתיקו מהכתב.

דורו של רבנו היה רווי רדיפות מצד שונאי ישראל גויי הארץ ושלטיה, וידוע סבל מחמת העניות והמחלות והרעב וכו', אך כל אלה לא מנעו מרבנו לשקוד על התורה אשר בה מצא נחמה, וכדברי נעים זמירות ישראל (תהלים קיט) "ואת נחמתי בעניי כי אמרתך חיינני", "לולא תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי". ופעמים שמוכיר את תלאות הדור בספריו בצד תפלה חמה לבורא יתברך שירחם על עמו ישראל. והתקיים ברבנו זיע"א מאמרם ז"ל (אבות פ"ד מ"ט) כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, אך גם אז לא נתן שנה לעיניו, אלא עמל על התורה בשקידה ובצמאון לקיים מה שנאמר "באהבתה תשנה תמיד" (משלי ה' יט).

ונהירנא כד הוינא מליא, ספר לי אאמו"ר ועמ"ר רבי רפאל בירדוגו זלה"ה על שקידתו הנפלאה של רבנו זיע"א, שפעם הכינה אשתו הרבנית פתיתי לחם ישן מבולים במים לצורך מאכל התרנגולים, ומבלי משים הניחתם על שולחנו של רבנו בתוך צלחת לכמה רגעים, ובינתיים, רבינו שהיה שקוע בעיונו בתורה חשב שזו ארוחתו שהגישה לו הרבנית, קם נטל ידים בירך ואכל את אותם הפתיתים, ולא הרגיש מאומה, והמשיך בעיונו הוד. וכשהגישה הרבנית לרבנו את ארוחתו, אמר לה רבנו: מה יום מיומים? הלא כבר הנחת לי ארוחה, וכעת שבעתי. חרדה הרבנית והכינה שבעלה הנערץ - רבנו, סעד את לבו באותם הפתיתים שהכינה לתרנגולים, שאלה אותו הכיצד הסכין לאכול מאכל תפל כזה, השיב לה רבנו: "לא הרגשתי מאומה". [שוב ראיתי מעשה זה בגירסא שונה מעט בספר ילקוט שבע להרב שמואל בן עמרם שליט"א (מועדים תשרי)].

ועוצם שקידתו ואהבתו לתורה וקדושתו המופלגת מתגלים בדברי רבינו זלה"ה שספר בדרך אגב בפירושו לפרשת "וזאת הברכה" וז"ל: "וכזה נראה לי בחלום באייר משבייר [היא שנת תקנ"ב] לפ"ק, והייתי מפרש ליושבים לפני פסוק 'הי מקורך ברוך' ושמה מאשת נעוריד" (משלי ה' יח), שרומז לשני העינים [שאמרנו]: כנגד להבין דבר מתוך דבר - אמר יהי מקורך ברוך, שיתן לך ה' דעה והשכל, ולהיות מקור שכלך מבורך להוסיף דברים חדשים. וגם לא תשכח הדברים הישנים, רק תשמה מאשת נעוריד - היא התורה שלמדת בנעוריד, והם שרשי הדינים. עד כאן. ורואה אנכי שהוא

נכון". עכ"ל. והדברים נאים למי שאמרם, כי על כן היה הר"ב זיע"א בור סוד שאינו מאבד טיפה, וגם היה כמעין המתגבר לחדש יְהוּדִים אמתיים ומקוריים בכל פרד"ס התורה הקדושה. ועיין גם בשו"ת משפטים ישרים (ח"ב סי' קטז) להגאון המחבר זלה"ה שהסתפק בחלומו בשאלה הלכתית.

ואכן קדוש היה רבינו בכל הליכותיו כמסופר לעיל, וכפי שמובא גם בספר מלכי רבנן להגר"י בן נאים זלה"ה (עמ' ק) וז"ל: מורנו הרב רפאל בירדוגו דומ"ץ בעיר מקנס, והוא אחיו ותלמידו של מוהר"ר יקותיאל זצ"ל. הרב הנזכר נולד בשנת תק"ז ונתבקש ביישיבה של מעלה בליל הושענא רבה בהיותם לומדים בסיום האדרא בפטירת רשב"י זיע"א בשנת התקפ"ב היא שנת 'כי גמר חסיד'. והיו ימי חייו ע"ה שנים. כמ"ש בס' קול יעקב. הרב הנזכר הוא בנו של הרה"ג מו"ר מרדכי זצ"ל ומסמרא דנוקבא נין ונכד להרה"ג החסיד והעניו אבי אמו מו"ה משה בירדוגו זצ"ל.

הרב הנזכר חיבר:

- (א) שו"ת משפטים ישרים.
- (ב) "מי מנוחות" על התורה, כבר נדפס חלק אחד ממנו והשאר עדין בכתב יד.
- (ג) "שרביט הזהב" על מסכתות.
- (ד) "חסד ואמת" דרושים לזמנים ונפטרים.
- (ה) "תורת אמת" על ארבעה טורים
- (ו) "קצות החושן" על חושן המשפט.
- (ז) "רקח מרקחת" יְהוּדִים אנדות.
- (ח) "משמחי לב", פירוש פשטי על התורה.
- (ט) פשטים על התנ"ך ובסופו קונטרס "מענה לשון" על רש"י והרא"ם.
- (י) "נימוקים" על ארבעה טורים וש"ע.
- (יא) "יְהוּדִים אנדות" קונטרס קמן על הרשב"א ותשב"ץ.
- (יב) "קיצור תקנות" רבני קאשמיליא ועליהם פירוש ממנו.
- (יג) "דיני שו"ב" כמנהג המערב ויְהוּדִים דינים.
- (יד) "לשון למודים" פירוש על התנ"ך בלשון ערבי.
- (טז) "כף הזהב" שיר גדול על סדר א-ב, ועוד כמה בתים, והוא מוסר השכל כעין קערת הכסף למחר"י אזוביב זצ"ל.

ולשמע און שהרב הנזכר לא ראה קרי מימיו, שכתב בספר 'אות ברית קודש' (דף י' ע"ב) וזה לשונו:

וכן ראיתי לכתוב מה ששמעה אזני מפי סופרים וזקנים שהרה"ג מעוז ומגדול כמותה"ר רפאל בירדוגו זצ"ל שהיה אב"ד בעיר מקנע יע"א, שהיה זקן ונשוא פנים, וכשהגיע זמנו, שלח והזמין קרואיו כחתן, וקרא לחרשים חכמים חרשי העצים לעשות לו ארון הקודש כדי להקבר בו בקברו אשר כרה, ואזי הוא שגלה לעמו ישראלי ליקבר בארון לפי שכל ימיו לא ראה טיפת קרי מעולם אפילו באונס, וכן היה שנקבר בארונו, ואחר עבור שנה מזמן פטירתו הוציאו את ארונו הקדוש מקברו על ידי מעשה שהיה (ראה להלן) בגזרת מלך וראוהו שפניו כפני החמה כמו שישן על מיטתו ממש. עכ"ד ששמעתי, אשריו ואשרי חלקו זיע"א אכ"ר. עכ"ל.

הרב הנזכר, נודעה גדלתו ותורתו בכל המערב כי הוא הצטיין למורה גדול. כל חכמי המערב שתו מימי תורתו בתשובותיו אליהם על שאלותיהם. שקידתו בתורה להפליא לילה כיום יעיר. ושמענו שבעת פטירתו היו יושבים לפניו כל חכמי דורו, והוא הוכיחם לשקוד על התורה ועל העבודה. והיה שם חכם אחד ושמו רבי יוסף מימראן זצ"ל (ויש אומרים שהיה רבי אהרן בן שמחון זצ"ל). ואמר לו רבי רפאל הנזכר: "תגיד לפני החכמים מה שראו עיניך בלילה פלונית". אמר להם: "אני בלילה פלונית בימי החורף כעבור שליש מהלילה הייתי לומד בביתי ונתקשתי בענין אחד, ולרוב התשוקה אמרתי להלך ולדפוק על פתח מורנו הרב רבי רפאל לישא וליתן עמו בדבר, ומצאתי אותו ער ולא ישן, והוא לומד ויושב על הכסא ופאת ראשו קשורה בחוט אחד בכותל כדי שאם תבוא לו שינה, בשעה שירכין ראשו לישן, החוט יתלוש את שער הפאה ותיכף יעור משנתו, ועוד היו רגליו יורדות מעל הכסא וספל מלא מים נוכח רגליו, שאם תבוא לו שנה ימבעו רגליו במים ויתקרה ויעור משנתו. ובראותי זאת, נכנס חשק התורה בלבי". ואמר להם מורנו הרב רפאל ז"ל לחכמים הנזכרים: "דעו שאני אומר לכם דברים אלו לא להתגדל ולא להתפאר, שעכשיו הוא מת, עת פטירתו מן העולם ואין תועלת בכבוד כלל, אלא שממני תראו וכן תעשו, שתשקדו על דלתי התורה יום יום, בלי התרשלות ובלי רפיון ידים כלל, כי אורך ימים בימינה. זיע"א. עכ"ל ספר מלכי רבנן.

והמעשה שהיה בגזרת המלך, הנזכר ב'מלכי רבנן', כך היה: לשר העיר היתה בת עקרה, והיתה לו משרתת יהודיה, כי השרים הגוים לא האמינו בערבות. והמשרתת היהודיה יעצה לכת השר להשתטח על קבר הצדיק ר' רפאל בירדוגו זצ"ל. וכן היה שנוולד לה בן. כאשר באחד הימים הרים השר את הנכד הנ"ל בידיו והיה שמח בו, אמרה לו בתו: "השמחה הגדולה היא בצדיק היהודי, כי בזכותו בא הבן הזה". וספירה

לו המעשה. מרוב שנאתו ליהודים, צוה השר לפנות את הצדיק מקברו, כי אותה החלקה היתה שייכת לגוי אחד. כמובן, היהודים סירבו ופחדו לנגוע בקבר. השר הביא פועלים ערבים לחפור מסביב לקבר. כאשר היו מכים במכוש, היה המכוש חוזר על פניהם ונופלים חללים במקום. כך קרה לכמה עובדים. כאשר ראה אותו שר כך, עלתה חמתו ביתר שאת, וגזר על היהודים להוציא את הרב היהודי מקברו, או יגרש את כלם מגדולם ועד קטנם תוך ג' ימים. רבני העיר גזרו צום למשך ג' ימים והתפללו על קברו וביקשו ממנו מחילה. כאשר הוציאו את הארון ראו אותו כישן על מיטתו. (ילקוט שבע הנ"ל).

והנה זה עתה, סמוך להכנת הספר הנוכחי לדפוס, כאשר הוא בשלבי ההגהה האחרונים, זכינו למסמך קדום שהתגלה לאחרונה ב"מכון העם היהודי" בירושלים ע"י ידידנו בנש"ק ואיחו גופיה צורבא מרבנן, רופא נאמן, הגואל משחת כת"י קדמונינו, אבותינו ורבותינו, הר"ר מרדכי מורי עמאר נר"ו (נפ"ח"ם "תקנות חכמי מכנאס" (תשנ"ז) שרובן מהר"ב הגהמ"ח זלה"ה, והמהדיר (תשס"ז) של ספר "רקח מרקחת" למרן המחבר זלה"ה עם הערות והארות כיד ה' הטובה עליו, שבהם גלייה לדריעה ונפל נהורא, לבאר כל חמירא, שכל קושיא והערה, שרבינו אמרה, ולכאורה מרפסא איגרא, מקורה הערה, בדברי אדירי התורה. המסמך הוא מכתב חתום ע"י גדולי חכמי מכנאס ואלקצאר משנת התקפ"ח, היינו כשש שנים בלבד לאחר סלוקו של צדיק לגנוזי מרומים, ובו קנאו החכמים הנ"ל לכבודו של מרן הר"ב זיע"א לאחר שהעז איש אחד לדבר סרה בר"ב, ואותו האיש שקליה למטרפסיה בנידוי וחרם ושמטא בלשון 'כל חמירא' שנידוהו והחרימוהו כל חכמי וגאוני העיר, תוך שהם מתארים את רבינו הגהמ"ח בתוארים מופלגים שלא שמעתם און מעולם, ואשר מלמדים על ההערכה האדירה לה זכה רבינו מכל חכמי דורו.

וזה לשונם:

"לשמע און תצלנה כל אזנים, ונמס כל לב ורפו כל ידים, והמאורות חשכו בצהרים, והאופנים לעומתם, על לא טובה השמועה, איכה נהיתה הרעה, על כן תפוג תורה איך היתה חרפה וגדופה, לבני עפר ועיפה, ויקרא שמה בן אוני, אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני, שתו בשמים פיהם כי יקלל כיום המגדף שמואל בר אשר... את ה' ואת משיחו רבן של כל בני הגולה אשר לאורו הלכו עמים רבים, ובאור תורתו אורו עיני כל גלילות ישראל, יחיד העולם ופלאו, ממזרח שמש עד מבואו, הרב הגדול, מעוז ומגדול, הנזר והצפת, האות והמופת, מופת הדור והדרו, כרבן יוחנן בן זכאי בדורו, אשר לא הניח לא מקרא ולא משנה ולא גמרא, ספרא וספרי ותוספתא, דבר קטון ודבר גדול, וכל החכמות ההוות והחולפות לקח לו לרקחות ולטבחות

ולאזפות, מי כמוהו מורה, מי יערוך אליו ובו יתחרה, פן בלהבת שלהבת גחלת רוח פיו ירוץ את גולגולתו, טמון בארץ שורשו רוחו ונשמתו, והדברים עתיקים, והמים עמוקים... ואין עת כי אם לבקש את עלבון הרב זל"ה פן באף וחימה יקצוף האלהים על כל מי שיש בידו למחות ולא 'מחת, ולכן אנו אומרים שעל פי העדות הנז"ל חייב הוא המגדף ... הנז"ל נידוי שלשים יום לא 'מנה בעשרה ולא 'וזמן בנ' ואין יושבין בארבע אמותיו זולת אשתו ובניו, וגם חייב לתת ליטרא דדחבא לעניי מקום הרב הגדול זל"ה נתקבצנו בכנופיא רבה כמו עשרים ת"ח ונדינו את המגדף הנז"ל והרי הוא מנודה לעירו ולכל הגלילות כי כל הערים הם תלמידיו של הרב זל"ה ומנודה לרב מנודה לתלמיד וכל בני עירו לא ילוו אליו ולא ישבו בד' אמותיו וכו'".

והתומים הרבנים הגאונים: אליעזר טולידאנו ס"ט משה טולידאנו ס"ט מימון בוסידאן ס"ט שלמה אלבאז ס"ט מרדכי בירדוגו ס"ט יעקב בירדוגו ס"ט יעקב אלבאז ס"ט.

ואח"כ הוסיפו עוד חכמי מכנאס כדברים האלה:

"אף אנן נמי תנינא להא דתנו רבנן קשישי עליונים למעלה במסכת עוקצין לאסור איס"ר לאיש הלזה נבזה ורזה שמואל בר חס"ר חס"ר עינן המגדף הנז' דזקף לקועיה כחיוויא ולשונו תהלך באר"ס אשתרבובי אשתרבב וחרף מערכות אלהים חיים ודבר סרה על ה' ועל משיחו איש אלהים קדוש הוא רבינו הקדוש וצוקלה"ה זיע"א אי לזאת מלתא רמיא עלן ועל כל מי שננע יראת ה' בלבו ופחד אלהים לנגד עיניו לקנא קנאת ה' צבאות ולנקום נקם לממחי לאיש הלז בסילוא דרבנן ולא מבע דמא נח"ש כרוך על עקיבו לא יפסיק יהות ולא יסיק כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר ולא שת אלהים לנגד עיניו להוציא דבה פן באף וחימה סליק האי ריתחא קמי שמיא ובהדי הוצא לקי כרבא ולשומעים ינעם ועליהם תב"ט (תבא ברכת טוב) הכ"ד (הן כה דברין) צעירי הצאן החור"פ (החוננים פה) בסדר ובשנת ונכהו עד בלתי השאיר לו שריד לפרט האלף הששי ליצירה פה מתא מכנאסא יע"א קריה נאמנה".

זעיר שם עזריה אסבאג ס"ט יחייה לכרייף ס"ט יצחק ק' לחסין ס"ט שמואל הלוי אבן יולי ס"ט יצחק ק' צור ס"ט.

עד כאן נמצא כתוב במסמך הנ"ל.

עוד מעשה במרן הגהמ"ח זל"ה ראיתי מובא בשם "ילקוט שב"ע", שפעם אחת חלק חכם אחד בכתביו על דברי תורתו של הגאון רבי משה מימראן זל"ה לאחר פטירתו, תוך שכתב דברים קשים הפוגעים בכבודו, ותכף נימל כח הדבור מאותו חכם ונעשה אילם רח"ל. בא מרן הגהמ"ח עם חכמי העיר לבקרו, ודרש ממנו להראות לו את כתביו בהם חלק על על הגרמ"מ הנ"ל, ולאחר שעייין בהם במיתון כמה פעמים אמר

שהצדק עם הגאון המנוח ר"מ מימראן, ולשוא העיר עליו ובפרט בדברים פוגעים כאלו. ספר הר"ב ומצא כי מספר המלים הפוגעות הן ארבעים ושלוש במספר, ולכן אמר לחכם החולה שחוליו זה ימשך מספר ימים כמספר המלים הפוגעות, ארבעים ושלושה ימים, ולאחר מכן עליו להביא עמו לבית העלמין מנין תלמידי חכמים לבקש מחילה מהגאון רבי משה מימראן זלה"ה ושב ורפא לו. וכך היה, שלאחר תום הזמן הנ"ל, ולאחר שהשתמח על קברו של הגרמ"מ ובקש מחילתו, שב לו כח דבורו בכתחילה כדברי מרן המחבר זלה"ה, לא נפל דבר אחד מכל דבורו הטוב אשר דבר. זיע"א.

מכל החבורים שהפך רבנו הגדול נדפסו כבר רובם ככולם, חמשה מהם בידי כמוהר"ר הגאון רבי שלום משאש זלה"ה רבה של ירושלים, שהיה דור ששי לגאון המחבר זצ"ל. אולם חלקם ככל הנראה אבדו, כגון 'קצות החושן' על חו"מ ועוד. לאחרונה עובדו מתוך ספרי רבנו ספרים בפני עצמם כגון הגדה של פסח (בהוצ' אורות יהדות המגרב), ופירוש למסכת אבות (בהוצ' נתיבות חיים).

בנוסף, הפך רבנו והנהיג תקנות רבות ועצומות לטובת הכלל והפרט בכל שטחי ההלכה והחיים, מתוך ראייה רחבה וסמכותית וחוש צדק נדיר. תקנותיו קובצו בספרו המצויין של ידידנו הר"ר מרדכי מורי עמר הי"ו 'תקנות חכמי מקנס' (הוצ' אהבת שלום). וראה דברי הערכה לתקנותיו של רבינו, בהקדמת הגאון רבי יעקב בירדוגו זצ"ל - שהיה דיין בקובלנקה - לספר תורות אמת של רבינו, שכתב בלשונו המליצית זו"ל:

"האדם הגדול בענקים, רוגע ים התורה לנהרים, וישת לו הדרים, בתקנות וחקים ומשפטים ישרים, דגל התורה מרים, מגלה עינים צפונים וטמונים, והיו נבחנים, כוהב ביכורים, ראש הצבא, דגול מרבבה, גאון עוזינו, גדול אדונינו, הרב הגאון המחבר אינו אלא שרף, כבוד מורינו המלאך רפאל בירדוגו וצוקלה"ה וזיע"א, הוא האיש צדיק אזור בגבורה, אשר נוססה בקרבו רוח קדושה וטהרה. פעל ועשה בחכמתו הרמה והנפלאה כמשה מפי הגבורה, איזן וחקר ותיקן תקנות להגדיל תורה, ובמקום גדולתו שם תמצא ענותנותו אשר דבר מן הארז אשר בלבנון הם ארזי וגאוני ישראל, ועד האזוב היוצא מחקר הם ילדי בני ישראל, אשר נטפל לפרש פירוש התורה בלשון ערבי צחה ובהירה. משיח נעם אמרותיו הטהורות וסגנון מדבריו הנאות, הבין כל איש חכם לב כי הרב המחבר היה לו לב אריה, גבור בקרבות במלחמה של תורה, הכניע קמיו תחתיו, ומעלתו וסברתו החדה והישרה תזהיר כפנינים מתוך ספריו, כי שלימות הפעולה תעיד על פועלה. וכבר יצא מוניטין שלו בכל העולם ממזרח שמש עד מבואו גדול שמו, ופרסומו יספיק מלהגביל תיאורו, ודבר שפתיים אך למחסור..." עכ"ל.

דרכו ושיטתו בפירוש התורה נ"ך ש"ס ומדרשים, הלא היא כתובה בהרחבה



בהקדמתו של רבינו לספר זה, לך נא ראה, כי תורת אמת היתה בפיהו, ותמציתה נחרזה בשירו הנשגב של רבינו קצרת כסף (מופיעה פֶּלֶא בסוף חלק שני) בזה הלשון:

וכל דבר רדוף אחר פשוטו במקרא במשנה ובגמרא.

גם במדרשים רדוף פשטם בהגדות וחלק ובבא בתרא.

אך גבול הראשונים תהיה שומר ולא לך רצועה הותרה.

גם לפעמים אם יקשה לך פשטם הפשיטם חומר והלבישם צורה.

אך לא תרחיק פשטיהם עד מאד ונקודת האמת תהיה שמורה.

וממנה הראשונים על תזוז תפוש דרכם כי היא דרך ישרה.

בפסוקים התבונן בפירוש רש"י רד"ק רלב"ג ואבן עזרא.

המה גילו כל סתום וכל טמון והארץ מכבודה האירה.

והשמר מחורפות של הבלים ואם עסקו בה אנשים צורה.

ימתקו בעיני הפתאים אך הראשונים יחשבו לזרה.

הלא דין לך בפלפולי החכמים ועד דגדרת גרמא לכל בשרא.

כלל הענין לראשונים תדמה הלא זהו כלל גדול בקצרה.

ולדוגמא יש בנותן טעם לציין את שכתב רבינו גם כלפי גדול הפשטנים רבינו מהרש"א זלה"ה, וז"ל:

"ומסמיכות שני מאמרים אלו פירש מהרש"א ז"ל דמעשה דרבה בר בר חנה - בבני קרח הוא, והלבישו מלבוש אחר שלא יסבלנו פשוטו כלל. וכל רואיו יכירו שהוא רחוק עד מאד. אבל אנכי הקמץ לא באתי למדה זו להלביש לבושים במקום שפשוטו אינו רחוק, ולחפר ח"י פֶּנֶת חכמי הש"ס שכונו בספוריהם לְאֻמַּת עוֹנֵשׁ הַרְשָׁעִים בְּגִיהָנָם. גם הסמיכות אינו נראה כלל. אלא נראה פשוט דמעשה דטייעא בשאר בלועי דקרח ולא בבני קרח, דהא קאמר... וכו'. (מתוך פירושו לפרשת קורח).

וכבר כתב הקדמה ארוכה בענין דרכי הפרשנים ובספרו רב פנינים (דרוש א' לשבת כלח) הוא כותב "וגם אני בימי חרפי הוה אזילנא בתר הני חורפין וכתבתי כמה דפיין על זה, ועמי היתה ושלחתי".

מקורי הוא ביותר מרן המחבר ברכים מפירושיו, ולעתים קרובות אנו מוצאים אותו נושא ונותן בדברי גדולי המפרשים שקדמוהו כגון הרלב"ג ומהראנ"ח ועוד, בונה וסותר בחתירתו אל האמת לאמיתה לפי פשוטו של מקרא, מבלי לשאת פנים לאיש,

על דרך מה שנאמר (דברים א יז): "לא תגורו מפני איש", נאמן לשפּתו ולפירושו על הפסוק "לא תענה על רב". וזה לשונו שם: ואמר "לא תענה על ריב לנמות" (שמות כג ב) רוצה לומר אם ישאלוך מהו דעתך, לא תשיב שנראה לי כדברי הרבים, אלא לא תאמר כי אם הנראה בעיניך לפי עיונך, ולא תסתייע כלל מחמת הרבים, כי אם אמור מה שנראה בעיניך בְּאֵלֹו לא שמעת דברי שום אדם, ודבר זה שונים בו רבת מבתי דינים, שבראותם רבים לצד אחד, נמשכים אחריהם וחותמים עמהם, מאין הבין שמשרשי המשפט לא יסתייע אדם כלל כי אם מדעתו ושכלו, שאז יצא הדין מִתְקָן.

עד כמה כל עשתונותיו של רבינו זל"ה היו שקועים בתורה נתן ללמוד ממה שפעמים רבות הוא מסתייע במציאות היומיומית ובאירועי זמנו כדי לְיִשֵּׁב דברים שהוקשו לו בדרך לְמוֹדוֹ. שימת הלב לפרטי המציאות סייעה בידו לְיִשֵּׁב קושיות שהיו מונחות במוחו הטהור דרך קבע עד לעת מצוא שאירועי הזמן סיפקו לו את היישוב המוצלח ללבטיו. לדוגמא ראה מה שהוקשה לו בפרשת מקץ וז"ל:

"וידיי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם: ובכללות פִּגְנַת החלום, יש להקשות למה היו שני החלומות משונים זה מזה, זה בפרות וזה בשבולים. ואם כמאמר יוסף 'ועל השנות החלום פעמים, כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו', היה די להיותם פֶּלֶם בשבולים, שהוא באמת מתייחס אל הרעב הנמשך מדבר הנחרש ונזרע בשבולים, לא מהפרות."

ועל כך הוא משיב בדרכו האופיינית:

"אך ממקרי הרעב שהיה בזמנינו, לא תקום פְּעָמִים צרה, נתפרש לי ענין חלום זה. והוא, שבתחלת הרעב לוקות הבהמות, יען כי מזונם הוא מהגשמים שבתחלת השנה, תחלת תשרי שבהם יגדלו הצמחים עשבי השדה. וכשאין גשמים בתחלת השנה, תִּתְקַלַּח מתים הבהמות. ובאחרית השנה, הגשמים לזרעים מאכל בני אדם. והיתה זאת מאתו יתעלה ומחסדו על בני האדם, מקדים מאכל לבהמות למען ימצאו כח לחרוש ולזרוע:

והוא ענין הכתוב (תהלים קד יד) **מִצְמִיחַ חֲצִיר לְבִהמָה וְעֵשֶׂב לְעִבְדֹת הָאָדָם לְחֵם מִן הָאָרֶץ**, והכתוב צריך ביאור, דאין קאמר **עֵשֶׂב לְעִבְדֹת הָאָדָם** דהאדם אינו אוכל עֵשֶׂב, וגם היה צריך לומר 'ועֵשֶׂב לָאָדָם'. גם אומרו **לְחֵם מִן הָאָדָם** לָחֵם היה לו לומר 'ומוציא לחם מן הארץ'. אך הוא מה שנתבאר: שאומר חסדיו, שמקדים ומצמיח חציר לְבִהמָה וְעֵשֶׂב, וזה אינו לתועלת הבהמה אך לְעִבְדֹת הָאָדָם, לְחֵם מִן הָאָרֶץ, וחוזר על האדם כדי שימצא האדם בהמה שבאמצעותה יוציא לָחֵם מִן הָאָרֶץ ויין

ישמח וגו'. באופן כי במכת הרעב, תחלה לוקים בהכמות ואחר כך האדם. והוא הוא חלום פרעה, תחלה בפרות ואחר כך בשבולים. וסוף-סוף חלום אחד הוא. עכ"ל.

גם אבחנתו הדקה בנפש האדם היתה לו לעזר בבואו לפרש בטוב טעם ודעת פסוקים ומאמרי חז"ל לרוב. לדוגמא, נביא כיצד הוא מבאר מדוע המשילו חז"ל המעמיד דיין שאינו הגון לנוטע אשרה (עבודה זרה). וכך הוא מבאר (פרשת שופטים):

"ועוד יש לפרש על פי מאמרם ז"ל (סנהדרין סג) **לא עבדו ישראל עבודה זרה אלא להתיר להם עריות**. וקצת קשה מי מונעם שלא יתירו עריות בלא עבודה זרה. אך הענין הוא, כי כאשר האדם יעבוד ה' ועובר על דבריו, לבו נוקפו בכל פעם איך יעבור על דברי אלוהו, ולא יפשוט ידו היטב בהנאותיו. אך כשיפרוק עולו לגמרי ויעבוד אלוה שיתיר לו הכל, אז תהיה הנאתו בדרך היתר, ויקבע הטעות בדמיונו, ויהיה תמיד שמח וטוב לב. כן ממש דיין שאינו הגון, כי כשהאדם יעבור על דברי הדיין יהיה בוש ונכלם, אך כשיעמיד דיין שאינו הגון לרצונו, יעשה הכל בדרך היתר ביד רמה, ולזה אתי שפיר שדמה המעמידו לנוטע אשרה, ששניהם לתכלית אחת מתכוננים: שלא יהיה לבם נוקפם במעשיהם הרעים".

גדול כחו של רבינו ללמוד הלכות גדולות מעצם דקדוק המקראות כפי שלמד מפסוק "אל תמוש תורת אמך" שהפנה היא על החובה ללמוד גם ספרי השאלות ותשובות הרבים שנדפסו עד כה ולא להסתפק בידיעת התורה המסורה לנו מחז"ל בלבד. וכה הם דבריו ז"ל על פסוק "כי יפלא ממך דבר למשפט" (פ' שופטים):

"ואכן נראה שהוסיף שלמה המלך ע"ה להזהיר יותר ממה שהזהירה התורה, כי לדברי התורה אין חיוב ללמוד כי אם דין שנפסק בלשכת הגזית בבית דין של שבעים ואחד, ונוכל להוסיף גם דין שנפסק בקבוץ ועד החכמים כחכמי הש"ס. אכן דינים שנתחדשו על ידי יחידי סגלה כהמון השאלות ותשובות שבידינו, אין חייב ללומדם כי אם מדרך עצה טובה, לפקוח עינים עורות. ואכן אם זרוע כאל לו והוא חכם שיוכל להשען על חכמתו, אין חיוב עליו ללמוד בהם, כי הוא יעשה מה שיעשו הם. בא שלמה המלך ע"ה ואמר ואל תמוש תורת אמך, קבל וספי לנפשך כתורא, כי הראשונים כמלאכים ואנו וכו' (שבת קיב). עכ"ל.

קנאותו של רבינו לכבודם של חכמים הביאתו לכתוב בחומרה רבה אף נגד גדולי הפרשנים שקדמוהו כאשר לדעתו ז"ל השתמע מדבריהם ולזול כלשהו בגדולי ישראל. לדוגמא בפרשת שופטים הוא מביא מה שפירש מהר"י אברבנאל ז"ל בענין שלמה המלך ע"ה ומשיג עליו בחריפות בזה"ל:

"אך רע עלי מאד מה שסיים הרב שם וכתב: ואין להקשות ממאמר הכתוב (משלי כח ב) **בפשע ארץ רבים שריה**, כי שם - מהשרים דבר, לא מהמנהיגים והשופטים. וגם, כי שלמה המלך ע"ה - בענין המלכים - לעצמו היה דורש. עכ"ל. וכן כתב עוד בפירושו למלכים, תיצל אוון שומעת שחשב לספרי הקדש כספרי החכמות, ושלח ידו במשיח ה', שדרש לעצמו מה שאינו אמת הלילה. ומעולם לא נשמע כזה משום חכם ואפילו חכמי התלמוד. ואפילו התנאים לא יוכלו לומר דבר זה, כי כל דבריו ע"ה ברוח הקודש נאמרו, והחולק עליהם כחולק על השכינה". עכ"ל.

אך יחד עם זאת תקף הרב זל"ה קנאות, גם קנאות לעיקרי האמונה, אם זו נעשתה תוך פגיעה בלתי מוצדקת בגדולי ישראל. מאלפים ביותר הם דבריו בסוף הספר (סוף פרשת וזאת הברכה) שם הוא כותב על הרב בעל העקדה זל"ה על אשר דבר דברים אשר לא כן על הרב הנרבוני ז"ל והרלב"ג ז"ל וזה לשונו:

"חלילה חלילה להאמין כן על מעין החכמה הרלב"ג ז"ל, הוא ראש המאמינים בנפיו האל ומופתיו, והוא הוא הבונה חומה נשגבה נגד התורה הקדושה בפירושו, ותועליותיו הרבים המזוקקים והנחמדים מזהב ומפז רב. ואם בנס מעלות חזקה נטתה דעתו מפירושים אחרים, לא מפני חסרון אמונה ח"ו בנסים, כי בנס קריעת ים סוף ושאר נסים אמתם וקיימם, רק קושיות רבות אלצוהו. ואם-כי הבאים אחריו ידעו תירוץ לקושיותיו עם הנחת פשט הכתוב, לא מפני זה ירחיב האדם פה וגם שפה נגדו בחירוףין וגידוףין כאשר עשה הרב ז"ל. ור' חלל אמר (סנהדרין צח) "אין משיח לישאל", ולא אמרו לו דבר, רק "שארי ליה מאריה". וגם מתים שהחיה יחזקאל, [יש] מרבותינו שאמרו (שם צב) משל היה, ולא אמרו להם דבר הסוברים בהיפך". עכ"ל. ואגב יצויין עוד עוצם הערכת רבינו לרלב"ג ז"ל במקומות רבים בחיבוריו, ולא זו מחבבו עד שתיארו (פרשת שמיני) "הפשטן הנאמן הרלב"ג ז"ל".

בהקדמתו, כותב רבנו שלא העלה על הכתב אלא דברים שנתחדשו לו ולא ראה שקדמוהו בהם בספרים אחרים. עם זאת, לא אחת אנו מוצאים שכתב רבנו חדושים שבהם זכה לכוין לדעת גדולים שקדמוהו, אם מחמת שלא הגיעו ספריהם אליו, או שלא הזדמן לו לעיין בספריהם באותם דברים שכיון לדבריהם. לדוגמא: פעמים שהוא מבאר בדרכו ממש של האור החיים הקדוש זל"ה, עין פירושו על הפסוק "אמונתה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי" (פר' ויגש), אף שהביא דבריו בכמה מקומות (עי' לדוגמא פס' לא תכיר פנים). כמו כן אנו מוצאים שקלע לביאור הגר"א זצ"ל בפירושו על הפסוק "ויתרוצצו הבנים בקרבה" (פר' תולדות) שם כון ממש למה שכתב הגר"א בספרו 'קול אליהו החדש'. יעו"ש.

וההדוש הגדול בתורת רבנו זצ"ל, שאף שגדר בעד עצמו מלצאת מדרך הפשט ולא לעסוק ב'הלבשות' וכו', מה שהיה צריך להגבילו בשפע הפירושים, אעפ"כ אנו רואים שהוא כמעין המתגבר ממש, וכל ענין - הוא מפרשו בכמה דרכים, וכמאמרם ז"ל: כפטיש יפוצץ סלע, שמתחלק לכמה ניצוצות. כל פירושי - בארבעת חלקי הפרד"ס - מיוסדים על דרך העיון, כל פירוש הוא מעשה אומן, עונה לכל הדרישות שהציב המחבר עצמו בהקדמתו, 'יושב' בדיוק בלשון הכתוב או מאמר חז"ל שאותו הוא בא לפרש, כאבן יקרה הקבועה במשבצתה.

והנה זכו הדורות האחרונים ודורנו להתודע לתנועות החסידות והמוסר, ובתוכן אסכולות שונות שחדשו נתיבות אור בעבודת ה' ע"פ דרכם של הבעש"ט, הגר"י מסלנט, הסבא מסלבודקה וכו' זלה"ה וזיע"א. והעובר בין בתרי פירושי רבנו, ישתומם לראות כיצד במלים ספורות הוא מכבא שפות שלמות של עבודת ה' ומוסר ותקון המדות שהתפרסמו באסכולות הנ"ל, אף שלא הגיע שמען במחוזות מושבו של רבנו, או שעדין לא הופיע אורם בעולם בימי רבנו. עין לדוגמא בפירוש רבנו לפרשת בשלח (פסוק 'מה תצעק אלי'), שכתב שם את אחד היסודות הגדולים של ספר העיקרים (ה, כב) שאומץ רבות ע"י חכמי המוסר הנ"ל. באותו פסוק תמצא גם יסודות מתורת הבעש"ט הק' והגר"י מסלנט זצ"ל (לא עת תפלה וכו'). וכן יעין בפירושו למסכת אבות שאותו שובץ המחבר בפרשיות הנקראות בין פסח לעצרת (במשנת 'כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו'), שם כתב שמצות שמעיות אין דרך להתגבר על היצחק"ר בהן אלא ע"י שינון הלכותיהן. והן, כידוע, זו אבן-יסוד מפורסמת בשיטתו של הגר"י מסלנט (עיי' אגרת המוסר להגרי"ס). ושם עוד (במשנת 'חביב אדם שנברא בצלם') תדמה שהופיע פירוש זה על רבנו זלה"ה היישר מבית מדרשם של בעלי המוסר יוצרי המושגים הנודעים כגון 'מדרגת האדם' ו'חשיבות האדם' ו'נכבדות' ועוד.

גם יסודות ידועים מתורת החסידות לא נפקד מקומם, עין לדוגמא בפרשת בשלח (פסוק 'דבר אל בני ישראל ויסעו') שמישם למד רבנו המחבר זלה"ה שיש להקדים מעשה טוב לפני התפלה. והדוגמאות רבות. ישוטטו הרבים ותרבה הדעת. וההדוש היחודי של רבנו הוא, שלכל היסודות הנ"ל - שהתפרסמו כאמור כאבני יסוד ב'דרך החסידות' או ב'שיטת המוסר' - הוא מוצא מקור ושורש בעצם פשטי הכתובים ומאמרי חז"ל! ובכך הוא מעלה אותם איפוא לדרגת 'תורה מסיני' ממש, באשר כל המעין בפירושו לעומקם אינו יכול שלא להתרגש ולהרגיש כמה פירושו של רבינו כמו 'מתבקשים מאליהם' מתוך עצם דקדוק לשון הפסוקים אותם הוא מפרש.

גדול היה האיש עד שכל חכמי דורו והדורות הבאים אחריו חרדו מפניו, והמליצו

עליו לאמור: "מי כמוהו מורה, כרב באפורי, כלם הלכו לאורו, כהרמב"ם בדורו..." (מתוך נוסח הכתובה המשפחתית). בן אחיו, הגאון המפורסם רבי יעקב בירדוגו זצ"ל המכונה 'אלחכם' (המחבר שו"ת 'שופריה דיעקב', ושטח על מסכת שבת בשם 'קדושת שבת'; ועוד), מוכיח את חכמי דורו דייני פאם ותאזא על שחשבו לנמות מפסקו של רבנו, וז"ל שם (חלק אבן העזר סוף סי' כו): "... כי כך חובתנו וכך יפה לנו לצאת בעקבות רבותינו ז"ל, ובפרט הרב מר דודי (הוא רבנו המלאך רפאל זלח"ה), שהוא אילן גדול לסמוך עליו, ומאן ספין ומאן רקיע להוציא ממון נגד דעתו ז"ל. ואפילו בחייו היו כל חכמי דורו נשמעים לדבריו כמשה מפי הגבורה, וכל שכן אנן יתמי דיתמי שבודאי ראוי לנו ללכת אחר דבריו ולא להרהר אחריהם, ומקרא מלא הוא לא תענה על ר"ב (רפאל בירדוגו). וכיון שכן, מהיכן הרגלים להסכים תחלה לדבריו ולפסק דינו ואחר כך לחזור, ואמרו כל הגוים גלה כבוד מיישראל... או לפחות יחזרו בו מידיעתם בו שמכירים הם אותו לשעבר אריא דבי עילאי רבן של כל בני הגולה... קנצי למלין במקומינו אנו עומדים וכדעתנו אז דעתנו עתה. ואף על פי שאין אנו רשאים לומר קבלו דעתנו, רשאים אנו לומר קבלו דעת רבנו הגדול זלח"ה, שאנו ואתם חייבים בכבודו ובמוראו שלא להכריע את דבריו, כל שכן לעבור על דברו, וכל שכן שרשאים אנו לומר הורונו מאיזה טעם אתם חוזרים מסברתכם הראשונה". עכ"ל.

הספר הקדוש הזה יצא לאור בפעם הראשונה בשני שלבים: חלק ראשון (עד ויקרא) בירושלים עיה"ק שנת 'עת הקץ' היא התר"ס. וחלק שני (ויקרא וזלח"ה) בשנת 'תקרב' רנתי, היא התש"ב, בעוב"י ג'רבא, בעצומה של מלחמת העולם השנייה. וספר לי מר עמרם חי"ו (בן הנדיב מר אליעזר בירדוגו ז"ל שתתם הוצאת חלק ב' ממהדורא קמא) - מצאצאי המחבר - שבזמן הדפסת הספר שם, אירע בו גם נפלא.

ומעשה שהיה כך היה. כתב-היד נתן על ידי הרב אמ"ז סבא דמשפטים הגאון רבי יהושע בירדוגו זלח"ה - רבה הראשי של מרוקו וראב"ד הגדול שם - להגאון כמוה"ר הרב שלום משאש זלח"ה, לימים הרה"ר וראב"ד ירושלים ת"ו, על מנת שישתדל בהדפסתו. כתב-היד נשלח לג'רבא לפני פרוץ המלחמה, ונקבע מחיר ההדפסה לסך מסויים, שאותו תרם הנדיב מר אליעזר בירדוגו הנ"ל כאמור. והנה במהלך המלחמה אירע פיצוץ בבית הדפוס, שם היו כל הפלמות שהכילו את אותיות העופרת של הספר הקדוש הזה 'מי מנוחות' כשהן ערוכות ומוכנות להדפסה. מהפיצוץ נגרם 'תוהו ובוהו' בכל בית הדפוס, הכל עף והתפזר, המכונות התפרקו, וכמוהן הפלאטות שהיו מוכנות להדפסה, מלבד הפלאטות של הספר 'מי מנוחות' שלא חלו ולא זעו כלל, ונשארו שלמות באלו לא אירע דברו וידוע שעקר הטורח בעבודת המדפיסים באותם הזמנים היה בסידור האותיות על הפלאטות לספר שלם. בעל בית הדפוס עמד איפוא נרעש

נפעם ומשתאה למראה הנם הגדול הזה, שהזכיר את הסימן שנתן ה' לגדעון (שופטים ו' לו) "אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חורב", ודברי הנביא (עמוס ד' ז) "חלקה אחת תִּמָּטֵר" וגו', והבין שמידו של המחבר שהוא איש קדוש וגורא היתה זאת לו להגן על תורתו תורת אמת, ולהראות חביבותו של אותו צדיק כמאמרם ז"ל (חולין ז'): גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם. ובעין יעקב על סוטה (סוף פ"א סי' נד) חביבים הצדיקים במיתתם יותר מבחייהם, ועין גם במסכת שבת (פה) ובאידרה (אנן בחיכותא תליא מלתא).

והנה במהלך המלחמה האמירו מחירי הנִיר והדפוס פלאים, פי עשרים ויותר, כך שהמחיר שסוכם בתְּחִלָּה על הדפסת הספר - רחוק היה מלהספיק, ומטבע הדברים היה בעל הדפוס רשאי וצריך לדרוש תוספת בהתאם. אך משראה את נפלאותיו של רבנו זיע"א בפמירתו יותר מבחייו, הסכימה דעתו שלא לבקש שום תוספת, והסתפק בזכות העצומה שנפלה בחלקו להוציא את תורתו לאור עולם.

ואכן, הספר הקדוש הזה, מחזה שדי יחזה, מלא וגדוש במוסר השכל בעניני הנהגת ה' את עולמו, באמונה צרופה ותמימה, במעלות הצדיקים, והזכרת תכלית האדם בעולמו, שכר ועונש ומדות ישרות, נוסף לכבוד התורה המתגלה בו על ידי 'דקדוקי סופרים' (סָפָה כח). שבו, מעשי ידי אמן של מרן המחבר זלה"ה, וכמו שאמרו ז"ל בקדושין (פ'): "למה נקרא שמם 'סופרים'? שהיו סופרים כל אותיות שבתורה ודורשים אותם", להראות העמים והשרים את יפיה כי אין בתורה אפילו אות אחת מיתרת חלילה.

עוד בו בחיבור זה מכבודה של תורה, שפעמים יחרוז מרן המחבר זלה"ה פסוקים ומאמרי חז"ל רבים שענינם אחד, ויבליט כצורך אָמֵן את הצד השווה שבהם שלא נראה למעין בהשקפה ראשונה, אך לאחר שימת לב מתגלה אחידות המסר העובר כחוט השני בכל התורה פְּלָה, וכמאמר החכם מכל אדם (קהלת יב יא) "דְּבָרֵי חֲכָמִים פְּדָרְבָּנוֹת וּבְמִשְׁמָרוֹת נְמוּעִים בְּעֲלֵי אִסְפוֹת נִתְּנוּ מִרְעָה אֶחָד", ודרשו על זה חז"ל (אדר"ג יח, וילקוט קהלת תתקפ"ט) "אל אחד נתנם ופרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ברוך הוא". וזהו כבודה של תורה שעליה נאמר עוד (ירמיה כג כט): "הֲלוֹא כֹה דִּבְרִי כֹאשׁ נֹאֵם ה' וּכְפַמִּישׁ יִפְּוֹצֵץ סֹלֶעַ", ודרשו על זה במכילתא דרשב"י (כ, א): "מה אש זה נחלק לכמה ניצוצות, כך דבר אחד יוצא לכמה מקראות". ע"כ. דוגמא אחת מני רבות לזה, עין בפרשת שופטים (פסוק כי יפלא ממך דבר למשפט) מה שחֲלַק רבנו המחבר בין 'עיקרי הדינים' לבין 'הענפים המתחדשים', והוכיח זאת מפסוקים ומאמרי חז"ל רבים שבהם עובר היסוד שהעמיד רבנו ז"ל כחוט השני.

ולפנים בישראל היו דורשים מתוך הספר הקדוש הזה בשבתות, ולומדים בו חבורות

חבורות בבתי הכנסת בחוץ לארץ, ועל ידי זה קונים תורה, מוסר, עיון, מדות ויראת שמים ובקיאיות במקראות ופירושיהם, כדרכו בקודש של רבנו להסתעף מהפרשה אותה הוא מפרש ולבאר אנג אורחיה פסוקים או כמעט פרקים שלמים ברחבי התנ"ך. וסיפר לי כב' הגה"צ המפורסם בנש"ק כמוהר"ר רבי דוד חי אביחצירא שליט"א שמר אביו הגה"ק רבי מאיר אביחצירא זלה"ה ומר זקנו סבא קדישא רבי ישראל אביחצירא זלה"ה היו תדיר ממשמשים בספר הקדוש הזה ולומדים בו בקביעות באהבה גדולה, ושמר זקנו הנז' נתן לו עותק ממנו למען יהיה רגיל ללמוד בו, ועודדני רבות להוציאו לאור מחדש. עוד גילה לי שאחיו הרה"ג רבי רפאל ורבי יקותיאל שליט"א נקראו ע"ש מרן המחבר ואחיו זלה"ה לרוב קדושתם וחביבותם אצל אבותיו הקדושים זלה"ה. ומי יתן ותחזור עטרה ליושנה להיות שוב יד הרבים ממשמשת בו, ושפתותיו של אותו צדיק דובכות, ובודאי יהיה זה לזכות שיעמוד בתפלה וימליץ טוב על השוקדים בתורתו.

הורתה ולתתה של המהדורה הנוכחית בשיעורים שמסרנו בס"ד מתוך הספר בחוג המשפחה המורחבת, לע"נ אחד מצאצאי המחבר, שם נתן ה' בלבי את היוזמה להוציא מהדורה זו לאור, מחמת המחסור בספרים והקושי בלמוד מתוך המהדורה הקודמת לציבור הרחב בן דורנו. מהדורה זו באה גם כדי לעורר ענין בבני המשפחה היו שתקוותינו שימצאו בה דרך להתחבר ביתר שאת אל השורשים כמאמר הנביא (ישעיה נא א) "הביטו אל צור חוצבתם וגו' הביטו אל אברהם אביכם" וגו'. לפיכך, באותם מקומות שההיצמדות ללשון המקורית היתה מקשה מאוד את ההבנה למי שלא הורגל בסיגנונו הקצר והקדום של רבנו הגהמ"ח ז"ל - העדפנו את הקו של הקלת קריאת הספר והבנתו ככל האפשר.

לשם כך הוספנו ב'איזהו מקומן' אותיות קישור כגון 'ש' בראש תיבה כאשר סיגנון רבנו משמיטה, ו'השלמנו' את המשפטים הקצרים של המקור במילות או במשפטי קישור בין סוגריים מרובעות. פעמים שגם זה לא הספיק להקל על המעיין, ולכן הוספנו הערות שוליים. כמו כן הרחבנו את הדבורים המתחילים באופן שיובן על מה חוזרים דברי המחבר, מה שהיה חסר מאוד במהדורה הראשונה עד כדי חסרון הבנה מוחלט או טעות. והנה דרכם של מגיהים ומהדירים להקפיד טעויות שנתגלו במהדורה קודמת בסוגריים עגולות (הצאי לבנה) ולכתוב תכף את התקן בתוך סוגריים מרובעות כאלו [...]. אך אנו - בעצה אחת עם כמה מגדולי הדור שליט"א - העדפנו ברוב המקומות להמנע מלציין את הטעויות והשבושים שחלו בהעתקות כתב יד קודשו של רבנו המחבר, והחלטנו לכתוב רק את הנוסח הנכון בלי סוגריים כלל כדי להקל על הלומדים, למעט מקומות אחדים בהם נשאר לנו ספק כלשהו בענין, וזאת כדי לתת אפשרות



למעיינים לבחור ולקרב. ונקוה ונתפלל שלא תצא תקלה מתחת ידינו ח"ו, ונודה למי שיודיענו או יעירנו על שגיאה או כל ענין הצריך תיקון, ונשתדל בע"ה לתקן במהדורה הבאה.

עוד דבר עשינו להקל על המעיין: במקומות שהמחבר כתב משפטים ארוכים, הדגשנו את מילות הקישור שבראש המשפט, באמצעו ובסופו, בכתב נטוי ו/או מודגש כדי שיוכן על מה חוזר סוף המשפט. כמו כן הבלטנו בכתב נטוי ו/או מודגש דברי מוסר שיצאו מפי המחבר זלה"ה במהלך ביאורו לתועלת הזכירה. לדוגמא:

**ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך (טו כו).** הקושי [שאם לא ישים מחלה, מה צורך יש ברפואה] נָפַר, וכבר פירש"י ז"ל. ומה שנראה בעיני, כי הודיענו דבר יקר: **כי עם [היות] התורה אלהית וכל מצוותיה אינם אלא תרופה לנפש, מכל מקום גם לגוף יגיע לו תועלת לשמור לו בריאותו.** והוא שאמר (משלי ג ח) **רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך.** ואם נעלם ממנו טבע הדברים, הרבה טבעים נעלמו מעיני כל חכמי-לב כטבע האבן השואבת הברזל, והרבה דברים..."

יחד עם זאת, נותרו מקומות המצריכים תרגום מארמית, ולא נזקקנו לזה כי אין לדבר סוף, ומה שהלב חושק - הפנאי עושק, מה גם שרבים אומרים מי יראנו טוב, כלו מעשיכם וכו', ולא יכולנו להתמחמה, ולכן גם צדה זאת של התרגום לא עשינו לנו, ואנו תקוה כי ברוב המקומות יובן הדבר מתוך הדברים, או שבע"ה יביא הדבר לקביעת עתים ושיעורים על הספר שבהם יבאר הרב מגיד השיעור את מה שנותר סתום.

את הכל עשינו בהשראת מאמר רבותינו ז"ל (ילקוט תהלים תשלח): "האומר שמועה מפי אומרה, יהא דומה בעל שמועה כאלו עומד לנגדו", אף כאן כל תקון שבצענו ובפרט שני מהמקור - ומדבר תמיד בשנויים קלים בלבד 'למען ירוץ הקורא בו' - עמדה לנגדנו השאלה אם ניחא ליה הדבר למרן המחבר, וכשנראה לנו שהדבר מתבקש - אזרנו כח ואומץ ופעלנו להבהרת הדברים בשלוב עם דברי רבנו, ולא כסיכום חיצוני כפי שחשבנו תחלה לעשות. והרי ברור הדבר לענ"ד דניחא ליה לאותו צדיק שתהיה משנתו ברורה כדי שירבו הלומדים בתורתו למען יהיו שפתותיו דובבות בקבר, וכמשאלתו של דוד נעים זמירות (תהלים סא ה): **אנורה באהלך עולמים, ודרשו חו"ל (ובמות צו):** וכי אפשר לאדם לגור בשני עולמים? אלא אמר דוד: רבנו של עולם, יאמרו דבר שמועה מפי בעולם הזה! דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי: כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר, ואמר רבי יצחק בר זעירי: מאי קראה? "וחכך כיון הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים" (שיר

השירים ז) כבומר של ענבים, מה כומר של ענבים כיון דאדם נוגע בו דובב, אף תלמידי חכמים - כיון שאדם אומר דבר שמועה מפיו, דובבות שפתיו בקבר. עכ"ל.

ברם זכור אותו האיש לטוב, ה"ה כמוהר"ר הגאון המפרסם רבי שלום משאש זלה"ה, רבה הראשי של ירושלים ודור ששי להגהמ"ח זלה"ה, שאלמלא הוא - כמעט נשתכחה תורת רבנו מישאל ח"ו, אשר עשה שלא תשתכח תורתו, וטרח ויגע והוציא לאור עולם את מרבית ספרי רבנו כנזכר לעיל, זכרה ה' לו לטובה. ותנצב"ה. נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ. אף הוא מרגלא בפומיה כי ברור לו שאשר זכה לשרת בקודש בחו"ל ובעיקר ירושלים ת"ו ולהוציא בה לאור את חיבוריו תוך מו"מ עם גדולי הדור וכו', הוא בזכות רבנו זלה"ה שאת ספריו הציל מהעש ומהכליון ביסדו את חברת 'דובב שפתי ישנים' במקנם, שבמסגרתה הוא הוציא לאור את ספרי רבנו (ועוד ספרים אחרים), ולא עוד אלא שהקדים ספרי רבנו לספריו.

מהדורה זו מוקדשת לעילוי נשמת אבא מארי ועמ"ר כמוהר"ר רבי רפאל בירדוגו זלה"ה, רב ודיין ומו"ץ דק"ק מקנם, בן לאותו צדיק סבא דמשפטים אדוני מר זקני הגאון המפרסם רבי יהושע בירדוגו זלה"ה, רבה הראשי של מרוקו וראב"ד העליון לערעורים שם, אשר זכה להקים דור ישרים יבורך, בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות, והדריכני ועודדני מעודי לעשות חיל בתורה ולהמשיך בדרכי אבותינו הקדושים, שפט את ישראל והשכיך שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו, וזכה את הרבים בהרבצת תורה, שפח אלקים ואנשים במאור פניו, באצילותו, בשיריו ותפלותיו שנאמרו מתוך רגש ומלב נפש, מל מאות רבות מילדי ישראל באהבה ובמסירות נפש, הזדכך ביסורים קשים וקבלם באהבה, ונח נפשיה ביום שבת קודש פרשת וישב בשעת רעוא דרעוין, ביום ז'יהי אך יצא יצא, בחודש כסליו שנת התשס"ה, בשנת הצדיק לחייו. יה"ר שינוח על משכבו בשלום, ותהיה נפשו צרורה בצרור החיים, ויעמוד לגורלו לקץ הימין. נפשו בטוב תלין וזרעו ירש ארץ.

כן יה"ר שיהיה הספר הקדוש הזה לע"נ אחותי הכה"ץ הרבנית הצדקת מזכת הרבים מרת פדות ע"ה בת א"מ רחל מנב"ת שהטיבה עמנו לאין שיעור בכל הענינים, ובסגולותיה הנדירות החדירה דרכה של תורה ואהבת תורה ויראת שמים בכל סביבתה במאור פנים, ונהנינו ממנה עצה ותושיה. נלב"ע ל' סיון התשס"ג. תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה. תנצב"ה. נפשה בטוב תלין וזרעה יירש ארץ. ולע"נ אחי היקר אציל המידות ה"ר אלישע בר רחל זלה"ה. נלב"ע כג' אייר התשל"ה. תנצב"ה.

ויה"ר שזכות הגהמ"ח תעמוד למרת אמי הכה"ץ הרבנית רחל תליט"א, מנב"ת, להתברך בחיי אריכי רפואה שלמה ובשורות טובות, ושמחת עולם על ראשה, ולא

תוסף לדאבה עוד, ותשמח ותגל בכל יוצאי חלציה שיהיו כלם למודי ה' זרע קודש בך ה' עד ועד ביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

ואסיים מעין הפתיחה במזמור לתודה לבורא כל העולמים אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו תורת אמת, שם חלקנו מיושבי בית המדרש ולא שם חלקנו מיושבי קרנות, והביאנו לארץ ישראל, ונתן בלבנו מחשבה טובה זו לברר מקחו של צדיק ולצרפה למעשה, וברוך הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה שעד הנה עזרנו רחמיו ולא עזבונו חסדיו לעמוד בקשרי מלחמה גדולה זו של הגהת הספר הקדוש הזה, אשר אם באתי לספר כמה טרחות טרחתי וכמה יגיעות יגעתי וכמה שנה נדדתי מעיני כדי להגיה כל עמוד ולבאר כל סתום ולהביא מקורות ממרחק לרוב ככל דברי רבינו - אצטרך להאריך<sup>2</sup>. כן יראנו השי"ת בקרוב בביאת הגואל ובכנין אריאל בשוב ה' את שיבת ציון, ונזכה בתוך כל ישראל אחינו לשוב בתשובה שלמה ולא ידח ממנו נדח, ויתקן עולם במלכות שדי בימינו בקרוב אמן כן יהי רצון.

התודה והברכה להורי ומורי ורבותי לרבות אחי ואחיותי הגדולים אשר גדלוני על ברכי התורה ולא חסכו כל מירחה כדי לקרב לי התועלת באהבה וברוב חיבה, זכרה ה' להם לטובה, וברכם בכל מעשי ידיהם כפשוטו וכמדרשו, שיוזכו לראות נחת דקדושה מכל יוצאי חלציהם אכ"ר. וכל כהאי גוונא אמינא בעל כשתו ואשה כבעלה.

כמו כן אני אברך ולי נאה לברך את מר חמי היקר רחים ומוקיר רבנן ומזכה הרבים ה"ר אברהם כהן הי"ו ורעייתו הכה"ן מרת קלרה מנב"ת אשר מעודדים ומסייעים אותנו רבות כיד ה' הטובה עליהם. יה"ר שישמחו תמיד בכל יוצ"ח שיהיו כלם למודי ה' זרע קודש בך ה' אכ"ר. וכן אשא ברכה לרעיית היקרה ועזרתי בחיים הכה"ן יהודית מרים תחי' לאוי"ט אשר בזכות מסירותה ועידודה וחיוזקה בכל הענינים הגיענו ה' יתברך הלום. יה"ר שהשי"ת יחזק ויתמיד בריאותה ויתן לה כח וחיל לגדל את כל בנינו ובנותינו לתורה ומצוות ויראת שמים ולחופה ולמעשים טובים מתוך נחת וכל טוב סלה אכ"ר.

2. ואעפ"כ לא אמנע מלהצביע על איזהו מקומן שבהם הושקעה עבודת עיון גדולה כדי לבאר דברי רבינו. עיין בהקדמת הר"ב לפרשת וארא שביאר פסוק בקשו את ה' כל ענין ארץ וגו' שתחילה היה קשה להבין מה ביאר רבינו על כת הבינונים וכו' עד שבס"ד עמדנו על פגגתו והוספנו ביאור לדבריו בסוגריים מרובעות כאשר עיני המעיין תחזינה מישרים. דוגמא נוספת בפרשת בשלח בפירושו לפסוק כל המחלה אשר שמתי וגו' יעו"ש. וכן בפרשת שופטים שבה הועברו קטעים ממקום למקום מחמת טעות שאירעה במהדורה הקודמת כדי שיובן הענין. וכן בפרשת בשלח הוכנס ביאור שהועתק במהדורה הראשונה בסוף הפרשה למקומו על סדר הפרשה. ואידך זיל גמור בהערות השוליים הרבות

בן אזכיר לטובה ולברכה את בנש"ק מצאצאי הגהמ"ח, ר' אריה בירדוגו הי"ו, ואשר על ידו השני אחיו היקר ר' דוד הי"ו, בני הרה"ג מזכה הרבים ר' יהושע בירדוגו שליט"א מרבני קרית אתא יע"א, יהי רצון שהקב"ה ישלח דברו וירפאהו מהרה רפואה שלמה בזכותיה דנפישא של אמ"ז הגהמ"ח זיע"א, אשר עודדו את היוזמה ליסוד הלמוד בספר הקדוש הזה בחוג המשפחה, ואת היוזמה למהדורה זו. ושכמ"ה.

בן יבורך גבר ירא ה' מזכה הרבים וגומל חסדים טובים ידידי הרב רבי יצחק אשלי שליט"א ראש מוסדות 'עמרת מלכות', וחברי הכולל בכלל, וידידי ה"ר עמרם בן שושן נ"י בפרט, אשר עזרו לי ברוב סבלנות בהכנת הספר לדפוס בשלבי השונים. ישלם ה' פעלם לטובה ולברכה, וימלא ה' כל משאלותם לטובה לעבודתו יתברך. אמן.

ולסיום אפרוש כפי אל ה' שירחם על עמו ישראל ויאמר לצרותינו די, ויהיש גאולתנו, ונזכה להפיק תועלת מהחיבור הקדוש הזה, להתחזק בדרכי ה' לטוב לנו כל הימים. וזכות הגהמ"ח אמ"ז המלאך ר"ב זיע"א תעמוד לנו ולכל בני ביתנו להמשיך בדרכי אבותינו הקדושים, שלא ייבש המעיין ולא יקצץ האילץ, ויהיו הענפים דומים לשורשים, עדי נזכה בקרוב בימינו לביאת נין ישי, משיח צדקינו בב"א.

הכותב לכבוד אמ"ז הגה"ק המחבר בחודש הרחמים והסליחות

התשס"ז פעה"ק ירושלים תובכ"א ע"ה דוד בירדוגו ס"ט

בלאאמו"ר הר"ר רפאל זלח"ה דומ"ץ של מקנס, בן לאותו צדיק הגאון

סבא דמשפטים רבי יהושע זלח"ה הרב הראשי למרוקו וראב"ד הגדול

לערעורים, בלא"ץ הגאון הקדוש רבי יעקב זלח"ה ר"מ ור"מ מקנס

מח"ס עדות ביעקב על ד"ח הש"ע ועוד, בלא"ץ הגאון הצדיק רבי

מרדכי זלח"ה ר"מ ואב"ד מקנס, בלא"ץ הגאון המחבר המלאך רפאל

בירדוגו זלח"ה.

שכתבנו בס"ד לבאר כל חמירא. ונוסף לכל זה טרחנו להשלים הדבור המתחיל במקומות רבים שהדבור המתחיל היה קצר מדי עד שלפעמים העיקר היה חסר מהספר ולא ידע המעיין "תנא היכא קאי דקתני מאימתי", לדוגמא עיין בפירוש הר"ב לפסוק "ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה" יעו"ש. ופעמים שכלל לא נכתב דבור המתחיל ואנו הוספנוהו כדי להקל על המעיין להבין הדברים לאשורן. לדוגמא עיין בפרשת משפטים בפסוק "לא תצא כצאת העבדים" יעו"ש. גם פעננו ראשי התיבות דרש לעתים תשומת לב מיוחדת: לרוב נרשם י"ל כאשר פעמים הוא יש לפרש/לדקדק/להקשות/ להעיר/ליישב וכו', והיה צריך לפעננה כל פעם לפי הענין, וכבר ראיתי שטענו בכונת המחבר בזה בכמה מקומות. ואחרי כל זה "שניאות מי יבין" נודת לכל מי שיעיר לנו על כל שניאה או טעות כלשהי כדי שנתקן בע"ה במהדורות הבאות.